

ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN SORUNLARI VE GELECEĞE İLİŞKİN BEKLENTİLERİ

Problems of Working Children and Their Expectations About Future

Musa İKİZOĞLU*
Bilge ÖNAL DÖLEK**
Elif GÖKÇEARSLAN ÇİFCİ***

*Öğr. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
**Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
*** Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Çocukların çalışması çok katmanlı bir sorundur. Bu sorunların temelinde yoksulluk yer almaktadır. Yoksulluğun önlenememesi nedeniyle aileler kırdan kente göç etmekte ve marjinal işlerde çalışmaya başlamaktadır. Aileye destek olmak amacıyla çocuklar çalışma hayatına erken yaşta girmektedir. Gelişimlerini sağlıklı bir şekilde tamamlayamayan çocuklar bir de çalışma koşullarının olumsuzlukları ile baş etmek durumunda kalmaktadır. Bu çalışmada çalışan çocuk-

ların sorunları ve gelecek beklentilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, çocukların sorunlarına ilişkin görüşme formu hazırlanmış ve uygulanmış, bunun yanı sıra çocukların gelecek beklentileri, Umutsuzluk Ölçeğinin verileri analiz edilerek değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre çocuğun çalışma nedenleri arasında, ailesinin ve dolayısıyla kendisinin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar önde gelmektedir. Çocukların çalışma saatleri çok fazla olduğu için kendilerine yeterince zaman ayıramadıkları görülmektedir. Çocukların umutsuzluk puanlarına bakıldığında ise özellikle kazancı yeterli bulma durumu ile çalışma koşullarından memnun olma durumunun, çocukların umutsuzluk düzeylerine etkisinin olduğu görülmektedir. Bir diğer önemli sonuç ise çalışma koşullarından memnun olan ve olmayan çocuklar arasında da, umutsuzluk düzeyleri açısından anlamlı bir farkın bulunmuş olmasıdır.

Anahtar Sözcükler: çalışan çocuklar, çalışma koşulları, umutsuzluk, gelecek beklentisi.

ABSTRACT

Children's working is a much layered problem. Poverty lies the foundation of this problem. Because poverty cannot be prevented, families are migrating from towns to cities and they begin to work in marginal jobs. Children enter into working life early with the aim of supporting their family. The children who couldn't complete their development in a healthy way, also have to cope with the disadvantages of working conditions. In this study the aim is to determine the problems of working children and their future expectations. A conversation form related with the problems of children, is prepared and practiced in this research. Besides this, children's future expectation is evaluated by analyzing the Hopelessness Criterion data. As the result of this research; economic difficulties of the child himself and his family comes first

among the reasons of child's working. It is seen that children couldn't find free time to themselves because their working hours are too much. Also, when the hopelessness points of children are examined, it is seen that their "finding their wages enough" and "being pleased about their working conditions" especially affect children's hopelessness levels. Another important result is that a meaningful difference from the point of view of hopelessness levels is found between the children who are pleased about their working conditions and the children who are not.

Key Words: *working children, working conditions, hopelessness, future expectations*

GİRİŞ

Çocukların çalışması sorunu, yalnızca Türkiye'de değil tüm dünyada önemli ve çok yönlü bir sorun olarak kabul edilmekte ve tartışılmaktadır. Çalışan çocuğu açıklamaya yönelik pek çok tanım bulunmaktadır. Bir tanıma göre çalışan çocuk, çok çocuklu, eğitimsiz ve yoksul ailelerde, temel eğitimini sürdürürken yoksulluk nedeniyle çalışmaya başlayan ve aynı nedenle eğitimini sürdüremeyerek tam gün iş gücüne katılan çocuklar (Piyal, 2000:131) olarak belirtilirken bir diğer tanımda ise; 15 yaşın altında yaşamını kazanmak ve aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla çalışma yaşamına erken yaşta katılan çocuklar olarak belirtilmiştir (Ocakçı ve Ayyıldız, 2005: 16).

Çocuğun çalışmasının pek çok nedeni bulunmaktadır. Özellikle kırdan kente göç ile birlikte büyük şehirlere uyum sağlamaya çalışan aileler marjinal sektörlerde çalışmaktadır. Ailenin geçimini ve kendi ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla çocuğun da bir iş kolunda çalıştığı görülürken, işverenin de ucuz iş gücü

gereksinimi, çocuk iş gücüne talebi artırarak, sorunun bir kat daha büyümesine neden olmaktadır (Fişek, 1995).

Dünyada ve Türkiye'de Çalışan Çocukların Genel Durumu

1970'lerden beri çocuklar İngiltere'de alışveriş merkezlerinde, Türkiye'de halı dokumacılığında, Hong Kong'da oyuncak fabrikalarında, Hindistan'da tüm fabrikalarda çalıştırılırken bugün artık çocukların hemen hemen tüm sektörlerde çalıştığı görülmektedir (Challis & Elliman, 1979; Estacio and Marks, 2005:476).

Dünyadaki çocukların tamamının 200 milyondan fazlası çalışmaktadır. 200 milyon çalışan çocuğun 100 milyonu ise kötü koşullarda çalışmaktadır. İçlerinde 5 yaşında olanlarının dahi bulunduğu bu çocukların çoğunluğu 15 yaşın altındadır. Çalışma alanları; tarlalar, madenler, sanayi sektörü gibi riskli ve ağır işler olarak çeşitlenmektedir (ILO, 2008).

Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) araştırmalarına göre, 2000 yılı itibarıyla, dünyada 5–17 yaş grubunda toplam 352 milyon çocuğun ekonomik faaliyette bulunduğu tahmin edilmektedir. Bu çocuklardan 210 milyonu 5–14 yaş grubunda, 73 milyonu ise 10 yaşın altındadır (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (TCCŞGB), 2005: 5).

UÇÖ'nün aynı araştırmasına göre, 5–17 yaş grubunda 246 milyon çocuk, çocuk işçi olarak çalıştırılmakta olup, 186 milyon çocuk işçi 15 yaşın altındadır. 5–17 yaş grubundaki çocuk işçilerden yaklaşık 171 milyonu tehlikeli koşullarda çalıştırılmaktadır. Tehlikeli koşullarda çalıştırılan çocuklar, ekonomik faaliyette bulunan çocukların yaklaşık olarak

yarısını, çocuk işçilerin ise, üçte ikisini oluşturmaktadır (TCÇSGB, 2005: 5).

Türkiye’de ise genel görünüm dünyadakinden pek farklı değildir. Türkiye tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine, ağırlıklı olarak kentsel bir nüfus yapısına doğru geçişi gösteren ekonomik ve sosyal göstergelere sahip gelişmekte olan bir ülkedir. Çocuk işçiliği dünyanın gelişmekte olan birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de en önemli toplumsal-ekonomik sorunlardan bir tanesidir.

Türkiye’de gün geçtikte büyüyen çalışan çocuk sorunu Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) istatistiklerinde de ortaya çıkmaktadır. TÜİK tarafından Nisan ayında yapılan açıklamaya göre, 2006 yılında 6–17 yaş grubundan 958.000 çocuk bir tür ekonomik faaliyette yer almaktadır. Bu rakam, söz konusu yaş grubundaki toplam çocuk sayısının %5,9’unu oluşturmaktadır. 6–14 yaş grubunda ise çalışan çocuk sayısı 320.0000 veya bu yaş grubundaki toplam nüfusun %2,6’sıdır. Bu çocuklardan 124.000’i okula gitmemektedir.

7 yıl aradan sonra ilk kez yapılan çocuk işçiliği araştırması, zorunlu eğitim süresindeki uzamanın ve tarımın bir istihdam alanı olarak görece önemini yitirmesinin çocuk işçiliğinde önemli bir azalmaya yol açtığını göstermektedir. Kırsal alanlarda çocuk işçiliği 1999 ile 2006 yılları arasında %50 azalmıştır (UNICEF, 2008).

Kentsel alanlarda ise ekonomik faaliyetlerde yer alan toplam çocuk sayısı 1999 yılında 478.000 iken 2006 yılında yalnızca 457.000’e inmiştir. 6–14 yaş grubundaki çocuklara bakıldığında ise çalışan çocuk sayısında 109.000’den 116.000’e bir artış görülmektedir. Bu artış, hem kız hem erkek çocuklar için

geçerlidir (UNICEF, 2008).

2006 yılında, çalışmakta olan çocukların 392 bini tarımda, 271 bini sanayide, 294 bini ise ticaret ve diğer hizmetlerde çalışmaktaydı. Bu çocukların yarısına yakın bir bölümü ücretsiz işçi olarak kendi ailelerinin çiftliklerinde, dükkânlarında veya benzer diğer aile işletmelerinde çalışmaktadır. Diğer yarısı da ücretli olarak çalışmaktadır. Kendi hesabına çalışan çok azdır (UNICEF, 2008).

Bu koşullar aynı zamanda çocuğun eğitim alamamasına yol açmakta ve gelecekte nitelikli iş gücü fırsatı yakalamasına da engel olmaktadır. TÜİK’in 1999 yılında yaptığı Çocuk İşgücü Anketine göre, Türkiye’de çalışan yaklaşık 3 milyon 850 bin çocuk vardır. Araştırmalar; çocuk işçiliğinin ana nedeninin yoksulluk olduğunu göstermektedir. Yoksulluk sorunu ise; bozuk gelir dağılımı, işsizlik, kaynakların verimli kullanılmaması, hızlı nüfus artışı, göç, kayıt dışı ekonomi gibi başka birçok soruna bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (TCÇSGB, 2005: 16). Bir diğer önemli neden, ülkenin eğitim olanaklarının sınırlı olmasıdır. Eğitime ilişkin altyapının yeterince yaygınlaşmamış olması ve çocukların eğitim hizmetlerinden yararlanmasını engelleyen diğer etmenler sonucu, eğitim sistemine giremeyen ya da herhangi bir kademesinden kopan çocuklar, ya çalışma yaşamına katılmakta ya da işsiz kalmaktadır (Karataş, 1993: 93).

Büyük ve sanayileşmiş kentlerde plansız hızlı göç, çocuk işçiliğine etki eden diğer nedenlerden bir tanesidir. Hızlı artan göç, kentlerde nüfus yoğunluğunun artmasına neden olmakta ve bu durum sağlık, eğitim, konut, istihdam gibi sosyal hizmetlerin sağlanmasını zorlaştır-

maktadır. Bu koşullarda, çocuklar uzun dönemli yatırımlarla geliştirilmesine önem verilmekten çok, kısa dönemde aile gelirine ekonomik bir kaynak olarak algılanmakta ve aile gelirine zorunlu olarak katkı yapan bireyler haline gelmektedir (TÇSGB, 2005,17).

Çalışma Koşullarının Çocuk Üzerindeki Etkileri

Çocuk işçiliği ile ilgili literatür incelendiğinde çocuklar için tehlikeli çalışma adı altında bir tanımlamanın yapıldığı görülmektedir. Buna göre; *tehlikeli çalışma*, doğası ve türü gereği çocukların güvenliği, sağlığı (fiziksel ve zihinsel) ve ahlaki gelişimi üzerinde olumsuz etkiye neden olan herhangi bir aktivite veya çalışmadır. Tehlike; aşırı iş yükünden, çalışılan yerin fiziki koşullarından ve /veya çalışma süresinden ortaya çıkabilir (Investing in Every Child, 2003:30; akt: Erbay, 2008:11).

Çalışma koşullarında çocukların karşılaşılabileceği tehlikeler; biyolojik, kimyasal, ergonomik, psikolojik ve çalışma ortamındaki tehlikeler olarak sıralanabilir (Çocuk İşçiliği ile Mücadele, 2004: 31–32).

Çalışan çocukların yaşadıklarını ifade ettikleri en temel sorunlar arasında; düşük ücretli (çalışma koşullarındaki tehlikeler) ve ağır işlerde çalıştırılma (ergonomik tehlikeler), buna bağlı olarak sıklıkla yaşanan sağlık sorunlarının yanı sıra kullanılan malzemelerden rahatsızlık duyma (kimyasal tehlikeler), çalışma saatlerinin yasaların izin verdiğinin dışına çıkarak uzun süreli olması (çalışma koşullarındaki tehlikeler), aşırı sıcak ya da soğuk ortamlarda bakteri virüs ve/veya parazitlere maruz kalma (fiziksel tehlikeler), birlikte çalışılan

usta, kalfa ya da diğer mesai arkadaşları ile olumsuz ilişkiler içerisinde olma (çalışma ortamındaki tehlikeler), çalışma ortamındaki suistimal ve tacizler (psikolojik tehditler) yer almaktadır (Estacio and Marks, 2005:476).

Tehlikeli çalışma şekli gerek tarımsal gerekse kentsel işlerde görülebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde çocuklar, çoğunlukla tarımsal işlerde çalışırlar. Kentsel alanlarda ise yoğunluk küçük ölçekli işletmelerdedir. Üretim, ticaret ve hizmet sektöründeki küçük ölçekli işletmelerin varlıklarını sürdürmesi, genellikle ucuz işgücüne dayanmakta ve bu sektörlerde ucuz işgücü yönünden çocuklar en önemli kaynağı oluşturmaktadır (Karataş, 1993: 95).

Çocukların fiziksel olarak daha çabuk etkilenir olması, onların yetişkinlerden çok farklı kapasiteye ve gereksinime sahip bulunması ile yakından ilişkilidir. Çocukların erken yaşlarda ağır işlerde çalışmaları, fiziksel ve zihinsel gelişimlerini etkilemektedir. Çocukların fiziksel gelişimi üzerine yapılan çalışmalarda, bu çocukların çalışmayan yaşlılarına oranla daha sağlıksız gelişime sahip, ağırlıklarının daha az, boylarının ise daha kısa olduğu belirlenmiştir (Ocakcı, 2001; Dikmen, 1998;Ocakcı ve Ayıldız, 2004:16).

Çalışan çocuk, yaşının gerektirdiği oyun, spor ve kültürel etkinlikler için yeterli boş zaman bulamaz. Bu durum çocuğun kişiliğini özgürce geliştirme olanağını kısıtlar. Oyun, spor ve kültürel etkinliklerin, gelişme çağındaki bir çocuğun bedensel, duygusal ve toplumsal gelişimi üzerinde etkisi büyüktür (Karataş, 1993: 96; Aktaş ve Arıkan, 1993; Piyal, 2000).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın Çalışan Çocuklar Projesi Raporu (2000: 25–26)'na göre ise risklerin tümü değerlendirildiğinde, çocukların %24,9'u, yetişkinlerin de %15'i bu riskler karşısında tümüyle korumasızdır. Aynı çalışmada çocukların %85,6'sı günde 7,5 saatten çok çalışmaktadır. Çocukların %86,2'sinin haftalık çalışma süresi 45 saati aşmaktadır. Çocukların gelecekte iş ile ilgili beklentilerinin dağılımına bakıldığında ise %52 si aynı işi sürdürmeyi istemekte, %30'u kendi iş yerini açmayı, %10'u başka işte çalışmayı, %3'ü okumayı sürdürmeyi istemektedir.

Çocukların çalıştırılmasının çocuk üzerindeki etkileri dikkate alındığında, bu durumun son derece zararlı olduğu, çocuğun bedensel, ruhsal, duygusal ve sosyal gelişimini tehdit ettiği görülmektedir.

Çocuk İşçilerin Gelecek Beklentisi

Gelecek, yaşanmamış, ama bireyin kendi istekleri doğrultusunda yaşamayı istediği, yaşamın insanoğlunu hep ileriyeye yönelten bir bölümdür. Bu bağlamda gelecek beklentisi kavramına göz attığımızda bireyin, gelecekte nasıl, nerede, kimlerle, hangi konumda vb. olmak istediği arzusunun bağlı olarak, bireysel ve toplumsal yaşamdan talep ettikleridir.

Ekonomik, sosyal ve kültürel unsurlar, çocuğun gelecek beklentisi üzerinde etkilidir. Dolayısıyla bu noktada sözü geçen unsurları ayrı ayrı ele almak gerekmektedir.

Ekonomik Unsurlar: Çocuk işgücü kullanımının önemli nedenleri arasında hızlı nüfus artışı ve kırdan-kente göç olgusunu ifade etmek mümkündür. Hız-

lı nüfus artışı toplam nüfus içindeki çocukların oransal payını arttırmaktadır. Bu durum da, çocuklara yönelik toplumsal hizmet yatırımlarına daha çok pay ayrılmasını gerektirmektedir. Bunu karşılayamayan gelişmemiş ekonomilerde, çocukların çalışma yaşamına erken yaşta katılmaları kaçınılmaz olmaktadır. Bir ekonomik yapı içerisinde tarımın, küçük ölçekli imalat ve hizmet sektörlerinin yaygınlığı ve bu alanların yeterince örgütlü olmaması, çocuk işgücüne olan talebi de arttırmaktadır (Karataş, 1993: 93).

Çalışan çocuklar açısından duruma bakıldığında çocuğun gerek düzenli eğitim görmesi, gerekse gelişimini sağlıklı bir şekilde tamamlayacak koşullara sahip olması boyutunda, ekonomik etmenlerin oldukça etkili olduğu söylenebilir.

Ülkemizde, 'Çıracılık Eğitim Merkezi'ne devam eden çocukların genelde alt sosyo-ekonomik düzeyden geldikleri bilinmektedir. Bu durum aslında, çeşitli mesleklere ve ülkenin ihtiyacına göre iş planlaması politikalarıyla ilgili olduğu gibi çocukların yeterli eğitimi alacak maddi ve manevi şartlara sahip olmamasıyla da ilgili bir durumdur. Bu çocukların ana-babaları veya diğer aile üyeleri ya sosyal güvencesiz marjinal gündelik işlerde düşük gelir elde ederek veya düzensiz bir gelire sahip şekilde çalışmakta ya da kamu veya özel sektörde düzenli ve sosyal güvenceli bir işe sahip olsa dahi, gelir dağılımı adaletsizliğinden temelinin alan yine düşük gelire sahip bulunmaktadır. Zor şartlar altında günlük yaşamını sürdürebilmek, temel insani ihtiyaçlarını (yiyecek, giyecek, barınma, sağlık vb.) karşılayabilmekle daha çok meşgul olan bu insanlar, yoksulluğun getirdiği diğer birçok sorunla da boğuşurken, çocuklarını eğitim sü-

recinde hem maddi hem manevi (eğitim imkânları sağlama, eğitimlerini destekleme, motive etme, eğitimlerinin içeriğiyle ilgilenme, okulla işbirliği yapma vb.) açıdan destekleyecek güce, morale sahip görünmemektedir. Çocuklarını, daha az sayıda öğrencilerin yer aldığı sınıflarda, daha kaliteli eğitime sahip okullarda okutmamaktadır. Bu aileler fırsat eşitliğine sahip olmayan, çoğu zaman da mağdur olan ailelerdir. Bu nedenle de bu ailelerin çocukları, eğitim süreçlerinde daha fazla yol alamayıp, kısa yoldan iş-meslek sahibi olmayı seçmek zorunda kalmaktadır. Aslında ülkemizde yaşanan bu durum Zastrow (1990)'un yoksulluk döngüsü tanımlamasıyla bire bir örtüşmektedir. Bu döngüde yoksul ailenin, nasıl yoksul kuşaklar ürettiği ve bu sürecin yeni kuşakla nasıl kısır döngüye dönüştüğü açık bir şekilde görülmektedir.

Yoksulluk döngüsünde, başlangıçta yoksulluk içinde yaşayan ebeveynler ve küçük çocukları yaşam mücadelesi içindedir. Bu aile üyeleri, asgarinin altında yaşam şartlarına sahip olmakla ilgili bir takım olumsuz sonuçlara maruz kalan, yoksulluğun getirdiği sorunlarla boğuşan, temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çeken bir aile ortamında yaşamaktadır. Bu durum, çocukların eğitim süreçlerini de etkilemektedir. Yeterince beslenemeyen, okul ihtiyaçları karşılanamayan, eğitim sürecine ilişkin ailesinden yeterli ilgi-desteği göremeyen çocuk, okula ve derslerine ilgisiz kalmaktadır. Aile de bu arada, yoksulluğun getirdiği problemleri gidermek ve onlarla mücadele etmekle meşguldür. Daha sonra döngüde, çocukların standart altı yaşam şartlarına yönelik tepkisi ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte çocuk okuldan ayrılmakta, düşük geliri

bir işte çalışmaya ve/veya evlenmeye teşebbüs etmektedir. Tabii ki eğitsel düzeydeki düşüklüğe bağlı, yeterli gelir getiren düzenli bir işe sahip olamayla da ilgili olarak, bu çocuklar da yoksulluk şartlarına sahip olmayı sürdürmektedir. Erken evlenmeleriyle beraber, giderlerinde bir artma söz konusudur ve bu durum gerek mesleki gerekse örgün eğitim düzeylerinde daha ileriye gidememelerine neden olmaktadır. Ayrıca bir çocuğa sahip olmalarıyla birlikte, geçimlerini sağlamakta zorluk içine düşmektedirler. Böylece kendi ailelerinden getirdikleri yoksulluğu, kendileri yaşarken çocuklarına da yaşatmakta ve döngü kuşaklar arası kısır bir şekilde sürüp gitmektedir. Yoksulluk kültürü kapsamında sahip olunan özellikler, bu şekilde eski kuşaktan yeni kuşağa geçmektedir.

Başlangıçta ifade edilen Çıracılık Eğitim Merkezleri gibi kısa yoldan iş edinmeye destek olan mesleki eğitim kurslarına devam eden çocuğa sahip ailelerin, genelde temel insani hizmetler (sağlık, barınma, sosyal güvence, eğitim vb.)'e ulaşmada eşit fırsatlara sahip olmadıkları bilinmekte ve tartışılmaktadır.

Konu, yukarıda çalışan çocuğa sahip ailelerin yaşamında devamlı bir süreç olarak aktarılan yoksulluk döngüsü bağlamında düşünüldüğünde, bu döngü içinde yetişen çocukların gelecek beklentilerinin, sosyo-ekonomik düzeyi daha iyi olanlara göre daha düşük düzeyde olması kaçınılmaz gibi görünmektedir.

Sosyal ve Kültürel Unsurlar: Çocuklar için, içinde yaşadıkları kültür ve bu kültür bağlamında ele alınan sosyalleşme boyutları onların gelecek tasarımlarının içeriğinde etkili bir rol oynar.

Çalışan çocukların gelecek beklentisi-ne, aile, arkadaş grubu, okul çevresi, yaşadığı bölge, bireyin kendi özellikleri, (yaş, yetenek, cinsiyet gibi) ve daha da genelde içinde bulunulan toplumsal yapının bir bütün olarak etkisi söz konusudur (Gökçe, 1984: 86). Çünkü birey şekillendiği toplumun istek, beklenti ve kabul görme durumuna göre hayatına yön vermeye çalışacaktır. O toplum içinde yoğrulmuş, o toplumun değerlerini benimsemiş bir birey için, sosyal çevreden bağımsız bir yaşam kurma düşüncesi mümkün olmayabilir. Örneğin, mesleki statünün önemli olduğu bir çevrede, birey iyi bir eğitim alarak, statüsü olan bir işe sahip olmak ister. Bir diğer örnek olarak işsizliğin hat safhalarda olduğu bir toplumda herhangi bir işinin olması kabul görüyorsa, birey statülü bir iş için çabalamayı sonraki sürece bırakarak, geleceğini devam ettirmek için sadece bir işinin olmasını ister. Bu bağlamda konuya bakıldığında, bireyin sosyal çevresi ve içinde yaşadığı toplumun, bireyin geleceği için oluşturduğu altyapının önemi düşünülebilir. Birey geleceğe ilişkin hedeflerini, gördüğü, yaşadığı, kendi kişisel kazanımları ve kendisine sunulan toplumsal kazanımlarla oluşturur.

Küçük yaşlardan itibaren gerek eğitim, gerek duygusal gelişim açısından gerekli donanımı almış olan çocukların, yaşamlarının sonraki sürelerinde elde ettikleri kazanımları geliştirerek, yaşam hedefleriyle bütünleştirmeleri düşünülebilir. Bu devamlılığın sağlanmasında ailenin önemi yadsınamaz. Duruma çalışan çocuklar açısından bakıldığında, çalışan çocukların küçük yaşlardan itibaren dayanak aldığı aile ve toplum kültürü, yaşamsal altyapının

oluşumunda oldukça önemli bir yere sahiptir (Gökçe, 1984: 87).

AMAÇ

Bu çalışmanın genel amacı, çalışan çocukların yaşadığı sorunların belirlenmesi ve çocukların umutsuzluk düzeyleri bağlamında gelecek beklentilerinin ortaya konulmasıdır. Bu genel amaca uygun olarak, araştırmanın alt amaçları aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

1. Çalışan çocukların, sosyo-demografik ve ekonomik özellikleri nelerdir?
2. Çalışan çocukların, çalışma koşulları (çalıştıkları ortamın fiziki koşulları, çalışma saatleri, aldıkları ücret miktarı, birlikte çalıştıkları kişilerle ilişkileri) nasıldır?
3. Çalışan çocukların, çalışma koşullarından kaynaklanan sorunları nelerdir?
4. Çalışan çocukların ailelerinin herhangi bir sosyal güvenceye sahip olma durumu açısından, umutsuzluk puanları arasında fark var mıdır?
5. Çalışan çocukların boş zamanları olma durumu açısından, umutsuzluk puanları arasında fark var mıdır?
6. Çalışan çocukların eve giren aylık gelir miktarı açısından, umutsuzluk puanları arasında fark var mıdır?
7. Çalışan çocukların çalışma koşullarından memnun olma durumu açısından, umutsuzluk puanları arasında fark var mıdır?
8. Çalışan çocukların kazançlarını yeterli bulma durumu açısından, umutsuzluk puanları arasında fark var mıdır?

YÖNTEM

Bu çalışmada ilişkiisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın verileri, Ankara Siteler semtinde bulunan Mesleki Eğitim Merkezine (Çıraklık Eğitim Merkezi) devam eden ve uygulamanın yapıldığı gün merkezde bulunan yaşları 14–18 arasında olan 125 erkek öğrenciden toplanmıştır. Veriler Çıraklık Eğitim Merkezi İdarecilerinin önerdiği ders yapılan (öğrencinin en çok geldiği) iki tam gün içerisinde merkeze gelen tüm öğrencilere ulaşılarak toplanmıştır. Verileri toplama araçları, araştırmacılar tarafından hazırlanan 33 sorudan oluşan görüşme formu ile Beck Umutsuzluk Ölçeğidir. Veriler, üç araştırmacı tarafından yüz yüze görüşme yoluyla toplanmıştır. Görüşme ortalama 45 dakika sürmüştür. Veriler SPSS Paket Programı ile çözümlenmiş ve t testi, korelasyon gibi istatistiksel analizler yapılmıştır.

Beck Umutsuzluk Ölçeği

Beck ve Arkadaşları (1974) tarafından geliştirilen 20 maddelik, kendini değerlendirme türü bir ölçektir. Bu ölçekle kişilerin geleceğe yönelik karamsarlık derecesinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Ölçek üç faktörü içermektedir: 1- Gelecek ile ilgili duygular, 2- Motivasyon kaybı, 3- Gelecek ile ilgili beklentiler. Hastada depresyon seviyesindeki değişikliklerin yanı sıra, umutsuzluk ve intihara ilişkin de bilgi vermektedir. Bu ölçekte yer alan sorulara doğru – yanlış biçiminde cevap verilmekte ve bireyin negatif beklentileri yansıtılmaktadır. Ölçeğin 2.4.7.11.12.14.16.18.20. maddeleri pozitif, 1.3.5.6.8.10.13.15.19. maddeleri negatif olarak puanlanmaktadır. 11 pozitif, 9 negatif anahtar cevabı vardır. Verilen anahtar ile uyum sağlayan her

cevap 1, uyum sağlamayan cevaplar ise 0 puan almaktadır. Elde edilen toplam puan umutsuzluk puanı olarak kabul edilmektedir. Ölçeğin puan dağılımı 0 – 20 arasındadır. Ayrıca, ölçeğin kesme puanıyla ilgili 9 veya üzerinde umutsuzluk puanının intiharı yordama konusunda kullanılabileceği bildirilmektedir (Beck ve ark., 1985, 1989, 1990: akt: Derebaşı, 1996:34–35). Ülkemizde ölçek ile ilgili ilk çalışma Seber (1991), geçerlik çalışması da Durak ve Palabıyıkoglu (1994) tarafından yapılmıştır. Durak ve Palabıyıkoglu'nun çalışmasında, tüm grup (n:373) için ortalama puan 6.35, depresyondaki hastalar (n:40) için 11.03 olarak saptanmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmaya katılan çocukların yaşları 14 ile 18 arasında olmakla birlikte, 16–18 arasında olmakla yoğunlaştığı görülmektedir. Çocukların genel olarak yaş ortalaması 16,6'dır. Ulaşılan bu sonuç, Çıraklık ve Meslek Eğitim Kanununun Birinci Bölüm 10. Maddesinde belirtilen "14 yaşını doldurmuş olmak, 19 yaşından gün almamış olmak" ibaresiyle de uygunluk göstermektedir (Çıraklık ve Meslek Eğitim Kanunu, 2001). Görüşülen çocukların yarıya yakınının (%48.1) doğum yeri il merkezidir. Geriye kalanlar (%51.9) köy ve ilçe doğumludur. Bununla beraber araştırmaya katılan çocukların büyük çoğunluğu (%77.6), 10 yıldan fazla zamandır Ankara'da yaşamaktadır. Çocukların önemli bir oranı (%68.8) ortaokul mezunudur. %18.4 gibi azımsanamayacak bir oranın liseden terk olması dikkat çekmektedir. Mavili Aktaş ve Arıkan (1993: 69)'ın yapmış olduğu araştırma kapsamında ulaşılan sonuç, çalışan çocukların tamamına yakınının ilkokul mezunu olduğudur. Bu

sonucun ortaya çıkması, 1998–1999 öğretim yılında zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkartılması paralelinde, çocukların eğitim düzeylerinin yükselmesiyle ilgili olabilir. Çocuklardan, kronik hastalığa (astım, bronşit, tansiyon, sinüzit, böbrek yetmezliği, şeker hastalığı vb.) sahip olanların oranı %16.8'dir. Diğerlerinin herhangi bir kronik hastalığı yoktur. Çocuklardan herhangi bir özre sahip olanların oranı %6.4'tür. Özre sahip olduğunu ifade eden çocukların özürleri görme özürlü ile işitme özürlüdür. Çocukların tamamına yakını, anne-baba ve kardeşleri ile birlikte yani çekirdek aile içinde yaşamaktadır. Çok az bir oranı da akraba, arkadaş ya da ustasıyla yaşamaktadır. Çocukların kardeş sayısı incelendiğinde, çocukların büyük çoğunluğunun (%77.4) bir, iki ya da üç kardeşi bulunmaktadır. Üçten fazla kardeşi olanların oranı ise %13.7'dir. Çocukların ailesinde çocuğun kendisi dışında başka çalışanın olup olmama durumu incelendiğinde, ilk sırada %80.6 gibi büyük bir oranla babanın çalıştığı ifade edilmiştir. İkinci sırada %35.5'lik oranla kardeşlerin, üçüncü sırada ise %8.9'luk oranla annenin çalıştığı ifade edilmiştir. Çocuklar bu soruya aynı anda birden fazla seçenek işaretleyerek cevap vermiştir. Oranlar bu çerçevede ele alınmıştır ve araştırmaya katılan çocukların sayısı ile ilgili değil, verilen cevapların sayısı ile ilgili oranlardır. Arğin (1989), Yalçın (2004) ve Gökmen (2005) tarafından yapılan araştırmalarda da benzer bulgular ortaya çıkmıştır. Çocukların %63.4'ü, ailesinin sosyal güvencesi olduğunu ifade etse de, çocukların %35.2 gibi önemli bir oranının da sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Çocukların önemli bir kısmının sosyal güvenceye sahip olmaması, onların yoksul-zor şartlar altında yaşadığının

önemli kanıtlarından biridir. Araştırma bulguları incelendiğinde; asgari ücret veya altında gelire sahip olanların oranı (%21) ve asgari ücretin biraz üstünde gelire sahip olanların oranı (%44.8) dikkate alındığında, bu ailelerin neden yoksul-zor şartlara sahip olduğu daha iyi görülebilecektir. Bu ailelerde yaşam, bir yoksulluk döngüsü içinde sürdürülmeye çalışılmaktadır. Eve giren aylık gelir miktarı incelendiğinde, asgari ücret ve altında maaş alanların oranı %21 gibi azımsanamayacak bir orandır. %44.8'lik bir oran ise hemen asgari ücretin üstündeki 351–700 YTL diliminde yer almaktadır. 1000 YTL ve üzeri geliri olanların oranı sadece %8.6'dır. Çocukların yarısından fazlası (%53.6) mobilya işinde çalışırken, ikinci sırada %18.4 ile döşemecilik işinde çalışanlar gelmektedir. Diğer çalışanlar sırasıyla şu şekildedir: %16'sı kuaförlük yapmakta, %6.4'ü hazır giyim, %3.2'si oto motor, %1.6'sı kaynak, %0.8'i spor aletleri yapımı işinde çalışmaktadır. Çocukların tamamına yakını (%92.7) çalışmaya kendi isteği ile başlamıştır. Ailelerin içinde bulunduğu yoksulluk şartlarına, gelir yetersizliğine rağmen, çocukların çalışmasına yönelik herhangi bir baskının olmadığı da açıkça görülebilmektedir. Çocukların yine tamamına yakını (%91.1) şu anda çalışıyor olmaktan memnundur. Genelde maddi ve manevi desteğe ilişkin şartların yetersizliğine bağlı eğitimi erken bırakmanın çok sık görüldüğü bu kesimde, başka çareye sahip olmamaya da ilgili olarak içinde bulunulan durumu aynen kabullenmenin sık görülmesi söz konusu olabilir. Çocukların çalışmaya başlamasındaki en önemli neden incelendiğinde, çocukların %34.1'i okuyamadığı için, %33.3 ekonomik nedenlerle, %22.8'i meslek edinmek, %9.8'i ise ileride iyi bir yaşam

için çalışmaya başladığını ifade etmiştir. 1999 yılında yapılan Devlet İstatistik Enstitüsü Çocuk İşçiliği Araştırması bulgularında, Türkiye genelinde ekonomik işlerde çalışan 6-17 yaş grubundaki çocukların çalışma nedenleri arasında % 38.4 ile ilk sırayı hane halkı gelirin katkıda bulunmak, ikinci sırayı %19.8 ile hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak, üçüncü sırayı % 15.9 ile ailesi istediği için çalışmak almaktadır. Bu sonuçlarla araştırmanın sonuçları örtüşmektedir (TÜİK –ILO Türkiye de Çalışan Çocuklar, 1999). Bu noktada çocukların, bedensel, sosyal, ruhsal açıdan sağlıklı bireyler olarak geleceğe hazırlanmaları ve arzu ettikleri geleceğe kavuşmalarında, ekonomik yönden desteklenmesi ve yoksulluk döngüsü ve kültürü içinde kaybolup gitmelerine izin verilmemesi önem taşımaktadır. Çünkü çocukluklarını veremediğimiz çocuklara, gelecekte ülkenin çeşitli alanlarda (bilim, eğitim, çalışma sektörü vb.) ileriye götürülmesi misyonunun hangi hakla yükleneyeceği üzerinde çok düşünülmalıdır.

Araştırmaya katılan çocukların aylık kazançlarına bakıldığında, bu çocukların büyük çoğunluğunun (%79.1) 350 milyonluk asgari ücret ve altında maaş aldıkları görülmüştür. Kazancını yeterli bulma durumuna bakıldığında ise, çocukların yarısından fazlasının (%54.4) kazancını yeterli bulmadığı görülmektedir. Bu çocukların büyük çoğunluğunun kazançlarının asgari ücret ve altında olduğu hatırlanacak olursa, bu sonuç şaşırtıcı değildir. Ancak Çıraklık ve Meslek Eğitim Kanunu'nun üçüncü bölüm yirmi beşinci maddesi gereğince "Aday çırak, çırak ve işletmelerde meslek eğitimi gören öğrencilere ödenecek ücret ve bu ücretlerdeki artışlar; aday çırak veya çırağın velisi veya vasisi

veya kişi reşit ise kendisi; öğrenciler için okul müdürlüğü ile işyeri sahibi arasında Bakanlıkça belirlenen esaslara göre düzenlenecek sözleşme ile tespit edilir. Ancak, işletmelerde meslek eğitimi gören öğrenci, aday çırak ve çırağın yaşına uygun asgari ücretin % 30'undan aşağı ücret ödenemez" hükmü söz konusudur (Çıraklık ve Meslek Eğitim Kanunu, 2001). Çocukların kazançlarını nasıl harcadıklarına bakıldığında, %60.5'lik bölümünün kazancının tamamını ailesine verdiği, sadece %19.3'lük bölümünün kazancını kendisi için harcadığı dikkati çekmektedir. Kazancını hem ailesi hem de kendisi için harcamalarının oranı ise %16.8'dir.

Görüşülen çocukların günlük toplam çalışma saatlerine bakıldığında, 8 saatten fazla çalışanlar %91.8 gibi büyük bir orana sahiptir. Günlük 8 saatten fazla çalışanların ortalama çalışma süresi ise 10.3 saattir. 4857 Sayılı İş Kanununa göre, eğitimini tamamlamamış olan çocuklar, eğitim saatleri dışında olmak üzere, günde en fazla 2 saat ve haftada 10 saat çalıştırılabilirler. Ancak araştırmada ortaya çıkan bulgular, İş Kanununda belirtilen saatlerin çok üstünde sürelerle bu çocukların çalıştırıldığını ortaya koymaktadır.

Görüşülen çocukların haftada kaç gün çalıştıklarına bakıldığında ise, haftada altı gün çalışanların %47.1, beş gün çalışanların %42, yedi gün çalışanların %3.6 gibi bir orana sahip olduğu görülmektedir. Eğitime gittiği halde haftalık çalışma günleri beşin üzerinde olanların % 92.7 gibi büyük bir oran olması oldukça dikkat çekicidir. Çocuklara çalışma koşullarına ilişkin beklentilerinin sorulması sonucu alınan cevaplar arasında; hem çalışma saatlerinin düzenli ve daha az olması, hem de hafta sonu izinlerinin

verilmesi ya da arttırılması şeklindeki cevapların ağırlıklı olması, onların genel olarak çalışma koşullarından memnuniyetsizliğini ortaya koymaktadır.

Çocukların işverenleriyle ilişkileri değerlendirildiğinde, %74.2's işvereniyle ilişkisini çok iyi ve iyi düzeyde, % 21'i ise orta düzeyde olarak nitelendirmiştir. Sadece %4.8'lik bir oranda işvereniyle ilişkisinin kötü ya da çok kötü düzeyde olduğu belirtilmiştir. Aktaş ve Arıkan (1993:78)'in yapmış olduğu araştırmada da, çocukların yarısından çoğunun işverenleriyle ilişkilerini iyi olarak nitelendirdiği ortaya konmuştur. Çalışma Bakanlığı İş Teftiş Kurulunun İzmir Çalışan Çocukların Eğitime Yönlendirilmesi Projesi (1999) kapsamında yapılan araştırmada da, çocukların iş verenleriyle ilişkileri konusunda benzer sonuçlara ulaşılmıştır (TÇSGB, 2005:60).

Çocukların iş arkadaşlarıyla ilişkileri değerlendirildiğinde, %76.8'i iş arkadaşlarıyla ilişkisini çok iyi ve iyi düzeyde, % 18.4'ü ise orta düzeyde olarak nitelendirmiştir. Sadece %4.8'lik bir oranda, iş arkadaşlarıyla ilişkisinin kötü ya da çok kötü düzeyde olduğu belirtilmiştir.

Çocukların %77'si çalışma koşullarından memnun olduğunu belirtse de, %22.1 gibi önemli bir bölümü çalışma koşullarından memnun olmadığını belirtmiştir. Çocuklar, çalışma koşullarından memnun olmama nedenlerini kendi cümleleriyle şöyle ifade etmiştir: iş yoğunluğu, çalışma saatlerinin uzun olması, ücret azlığı, ücretlerin zamanında ödenmemesi, işyerinde patronu veya diğer çalışanlarca küçük düşürülmesi, sevgi ve saygı eksikliği resmi tatiller de dahil izin yapılamaması.

Nasıl bir ortamda çalışmayı istedikleriyle ilgili olarak, düzenli çalışma saatle-

rinin olduğu, çalışma sürelerinin daha az olduğu, ücretlerin daha yüksek olduğu, iş yoğunluğu konusunda adaletli olunan, resmi tatillerin verildiği, yıllık ve haftalık izinlerin arttırıldığı, hafta sonu izinlerinin de verildiği ortamlarda çalışmayı umduklarını belirtmişlerdir.

Çocukların %75.8'i okul ve çalışma zamanları dışında boş zamanının kaldığını belirtse de, %24.2 gibi önemli bir kısmı okul ve çalışma zamanları dışında boş zamanının kalmadığını belirtmiştir. Günlük çalışma saati ve haftalık çalışma günleri dikkate alındığında, boş zamanının kalmaması normal bir durum olarak görülmektedir.

Çocuklar boş zamanlarını, gezerek, yatarak ve dinlenerek, spor yaparak (futbol ağırlıklı), tv seyrederek, arkadaşlarıyla gezip oynayarak, müzik dinleyerek geçirdiklerini ifade etmektedir.

Çocukların çalışmaya başlama nedenlerinin %33.3'lük bir oranla ailesinin yaşadığı ekonomik problemler olduğu hatırlandığında, çalışıyor olmalarının anne ve babaları ile ilişkilerini ne düzeyde etkilediği sorusunun yanıtının %81.6 gibi yüksek bir oranda çok iyi ve iyi düzeyde çıkması oldukça anlamlı ve önemlidir. Bunun yanı sıra, çalışıyor olmalarının anne ve babası ile ilişkilerini orta düzeyde etkilediğini ifade edenlerin oranı %14.4 iken, kötü ve çok kötü düzeyde olduğunu ifade edenlerin oranı sadece %4'tür.

Çocuğun çalışması demek, ekonomik sıkıntılar ve yetersizlikler içerisinde olan ailelerin çocuklarına iyi bir gelecek sağlama, meslek edindirme gibi kaygılarının sona ermesi anlamına gelmektedir. Ayrıca çocuğun ev ekonomisine sağlayacağı ek gelir, hâlihazırda yaşadıkları sıkıntıyı da hafifleteceğinden,

“çalışan çocuğuna” karşı olumlu tavır geliştirmeleri oldukça normal bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.

Çocukların %79.3’ü çalışıyor olmalarının, kardeşleriyle ilişkilerini çok iyi ve iyi düzeyde etkilediğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra çocukların %17.4’ü, çalışıyor olmalarının kardeşleri ile ilişkilerini orta düzeyde, %10.5’i ise kötü ya da çok kötü düzeyde etkilediğini belirtmiştir.

Daha önce belirtilen sebepler doğrultusunda ortaya çıkan; çalışan çocuğun aile içinde anne ve baba ile olumlu ilişkiler içinde olmasının, kardeşleri ile ilişkilerini de aynı doğrultuda etkilediği görülmektedir.

Araştırmada, çalışan çocukların Beck Umutsuzluk Ölçeğinden aldıkları genel umutsuzluk puan ortalaması 7,3 olarak ortaya çıkmıştır. Puanlama 0–20 puan arasındadır ve sıfıra yaklaşıldıkça umutsuzluk düzeyi düşmekte, yirmiye yaklaşıldıkça umutsuzluk düzeyi artmaktadır.

Yapılan istatistiksel analizler kapsamında, bazı değişkenler arası ilişkilere bakılmıştır. Kazancı yeterli bulma, çalışma koşullarından memnun olma açısından umutsuzluk puanları arasındaki ilişki anlamlı bulunurken, sosyal güvence, boş zamana sahip olma, eve giren toplam aylık gelir açısından umutsuzluk puanları arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı ortaya çıkmıştır.

Çizelge 1: Çalışan Çocuklara İlişkin Bazı Değişkenler ile Umutsuzluk Puanları Arasındaki İlişkiler

Değişkenleri (n=125)	N	Ort.	ss	İstatistik
Sosyal Güvence				
Var	75	6.73	4.51	t=-1.837
Yok	43	8.37	4.93	
Kazancı Yeterli Bulma				
Evet	55	5.76	3.64	t=-3.534*
Hayır	66	8.64	5.03	
Eve Giren Toplam Aylık Gelir				r= -0.090
Çalışma Koşullarından Memnun Olma				
Evet	91	6.43	4.07	t=-4.195*
Hayır	26	10.50	5.28	
Boş Zamana Sahip Olma				
Evet	90	7.02	4.46	t=-1.163
Hayır	30	8.17	5.25	

p>0.05

*p<0.05

Çizelge 1’de araştırma kapsamında yer alan çalışan çocukların umutsuzluk düzeyleri üzerine bazı değişkenlerin etkisi incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda;

- Çocukların ailelerinin sosyal güvencesi olanlar ile olmayanları arasında umutsuzluk düzeyleri açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır ($P>0.05$). Buna rağmen, sosyal güvenceye sahip olanların, olmayanlara göre puan ortalamalarına bakıldığında daha umutlu oldukları söylenebilir.
- Kazançlarını yeterli bulan ve bulmayan çocuklar arasında, umutsuzluk düzeyleri açısından anlamlı bir fark bulunmuştur ($P<0.05$). İnsanların asgari düzeyde yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için, yeterli miktarda gelire sahip olmaları gerekir. Temel ihtiyaçlarını karşılayamayan bireyler fiziksel, duygusal ve sosyal sorunlar yaşayabilir. Özellikle “çocuk” olmaları nedeniyle “çalışan çocukların” kazançlarının da yeterli olmadığı durumlarda, eğitimlerini de yarıda bıraktıkları düşünülürse, yetişkinlere göre bu sorunlarla daha zor baş edebilecekleri ortadadır. Çalışan çocukların kazançlarının düşük olmasının nedeni onların “ucuz iş gücü” olarak görülmeleridir. Bu durumun, onların maddi olarak istismar edilmelerine, temel ihtiyaçlarını karşılayamamanın veya karşılamakta zorlanmanın yanı sıra duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayamamalarına ve umutsuzluk yaşamalarına neden olabileceği düşünülebilir.
- Eve giren aylık gelir miktarı ile umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişki ele alındığında, aylık gelir miktarının

az ya da çok olmasının umutsuzluk düzeyi puanını etkilemediği ortaya çıkmıştır. Eve giren toplam aylık miktarı ile çocukların umutsuzluk puanları arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır ($p>0.05$). Bu durum bir diğer değişken olan kazancı yeterli bulma değişkeniyle ilişkilendirildiğinde tersi bir durum ortaya çıkmaktadır. Bireysel kazanç umutsuzluk düzeyini etkilerken, genel kazanç (tüm aile üyelerinin kazancı) umutsuzluk düzeyini etkilememektedir. Bu durum, erken yaşta çalışma yaşama giren ve olgunlaşan çocukların daha hızlı bireyselleştiklerini düşündürmektedir.

- Çalışma koşullarından memnun olan ve olmayan çocuklar arasında da, umutsuzluk düzeyleri açısından anlamlı bir fark bulunmuştur ($P<0.05$). Çalışma Bakanlığı İş Tefiş Kurulunun İzmir Çalışan Çocukların Eğitime Yönlendirilmesi Projesi (1999) kapsamında yapılan araştırmada da, çocukların çalıştıkları iş koşullarından memnun olmaları konusunda benzer sonuçlara ulaşılmıştır (TÇSGB, 2005:60). Çalışma koşullarının niteliği, çalışma hayatında olan çocuğun fiziksel, duygusal ve psiko-sosyal gelişimini etkileyecektir. Buradan hareketle çalışma koşullarına ilişkin olumsuzlukların, eksiklik ve aksaklıkların çocukların geleceğe umutla bakmalarını engelleyen nedenlerden biri olduğu söylenebilir. Beck Umutsuzluk Ölçeğine göre, ölçeğin kesme puanıyla ilgili (9) veya üzerinde umutsuzluk puanının intiharı yordama konusunda kullanılabileceği bildirilmektedir. Çalışma koşullarından memnun olmayan çocukların ortalama umut-

suzluk puanının 10.50 olması, ölçeğin kesme puanının üstüne çıkması itibariyle oldukça düşündürücüdür.

- Çocuklardan boş zamanları olanlar ile olmayanlar arasında, umutsuzluk düzeyleri açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0.05$). Buna rağmen, boş zamana sahip olanların umutsuzluk puan ortalamaları boş zaman sahip olmayanlara göre daha düşüktür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma kapsamındaki çocukların ailelerinin önemli bir kısmının geliri oldukça düşük ve sosyal güvencesi yoktur. Aileler çekirdek ailenin özelliklerine sahiptir. Genelde uzun yıllardır Ankara'da yaşayan bu çocukların, büyük bir kısmı ortaokul mezunu olup, çoğunlukla 2 ya da 3 kardeşe sahiptir. Evde kendileriyle birlikte daha çok babanın ve kısmen de diğer kardeş/kardeşlerin çalıştığı, annelerin genelde çalışmadığı ve çoğunlukla anne ve babanın birlikte yaşadığı aileler olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Çeşitli değişkenler açısından umutsuzluk puanlarına bakıldığında ise kazancı yeterli bulma durumu ile çalışma koşullarından memnun olma durumunun, özellikle çocukların umutsuzluk düzeylerine etkisinin olduğu görülmektedir. Çalışan çocukların kazançlarının insanca yaşayabilme koşullarına uygun bir düzeye getirilmesi ve iş ortamında sağlıklı gelişimlerine uygun koşulların sağlanması önem taşımaktadır. Özellikle, çocukların fiziksel, duygusal ve sosyal gelişimlerini zedeleyecek ağır işlerde çalıştırılmasının önlenmesi gerekmektedir. Bir diğer önemli sonuç ise, çocukların çalışma saatleri ile ilgilidir. Çocukların çalışma saatleri çok

fazla olduğu için kendilerine yeterince zaman ayıramadıkları görülmektedir. Çalışma saatlerinin, kendi yaşıtı ergenlerin okulda geçirdikleri zamanla eşit olması sağlanmalıdır.

Görüşülen çocukların, eğitim anlamında yalnızca haftada birer gün Mesleki Eğitim Merkezi (Çıraklık Okulu)'ne devam ettikleri hatırlandığında, Mesleki Eğitim Merkezi kapsamında verilen/verilecek eğitimin ve gerçekleştirilen/gerçekleştirilecek sosyal aktivitelerin çocukların bireysel özellikleri, ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. 4857 sayılı İş Kanununda belirtilmiş olan çalışma saatlerine uyulması konusunda iş yerlerinin daha sistemli denetlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Çocukların günlük ve haftalık çalışma saatlerine ilişkin yasal düzenlemelerin gözden geçirilmesi ve yenilenmesi gerekliliğine inanılmaktadır.

İşverenlerin, İş Kanunu ve Çıraklık Kanunu hakkında bilgilendirilmesi önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra işverenlerin çocuklara yönelik tutum ve davranışlar ile karşılıklı ilişki ve etkileşimin çocuklar üzerindeki olumlu ve olumsuz etkisi konusunda bilgilendirilmesi sağlanmalıdır. Bu sayede, çocuklardan hem daha yüksek fayda sağlama, hem de çocuklara daha yüksek fayda sağlama konusunda olumlu sonuçlara ulaşabileceğine inanılmaktadır.

Araştırmanın sonuçları arasında da yer aldığı üzere, çocuğun çalışma nedenleri arasında, ailesinin ve dolayısıyla kendisinin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar önde gelmektedir. Hemen ardından da okumak istememe ya da yine ekonomik nedenli okuyamama ve son olarak da gelecek kaygısına bağlı ola-

rak iyi bir meslek sahibi olmayı erken yaşta garanti altına almak gelmektedir. Tüm bu nedenlere genel olarak bakıldığında yapılması gereken çok açıktır.

Ailelerin sosyal güvence sorununa çözüm bulmak, temel ihtiyaçlarını giderilebilmek ve insanca yaşamak için gerekli olan düzenli ve yeterli gelire sahip olmalarını sağlamak, yaşam kalitelerini arttırmak öncelikli olarak ele alınması gereken konuların başında gelmektedir. Ekonomik sıkıntıların giderilmesi, çocuklarının eğitimine önem veren, onları eğitim süreçlerinde destekleyen ve meslek seçimi konusunda, onların gerekli bilgi ve bilinç düzeyine ulaşmalarını sağlayan aileler oluşturulmasına çaba gösterilmelidir. Bunu gerçekleştirebilecek ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi yapıya sahip bir toplum oluşturmak en büyük sorumluluk olarak görülmektedir. Bu sayede çocuklar, belli bir takım sıkıntılar nedeniyle değil, gerçekten yapmayı istedikleri iş olduğu için farklı meslek kollarına yönelebilmek fırsatını bulacaktır. Bu durumda parkecisinden öğretmeni-ne, mobilyacısından doktoruna, polyestercisinden sosyal hizmet uzmanına ve daha pek çoklarına kadar daha nitelikli ve bilinçli meslektaşlarının ve sürekli verimliliğin anahtarı olacaktır. Tabii ki bütün bunların sağlanmasında sorumluluk, toplumun en küçük bireyinden hükümetlere ve devlete kadar uzanmaktadır.

KAYNAKLAR

Aktaş A. M. ve Arıkan, Ç. (1993) "Çırak Statüsünde Çalışan Gençlerin Sosyo-Demografik Özellikleri ve Yaptıkları İşe İlişkin Duyguları", *Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, 11, (1–2–3).

Beck A. ve Diğerleri (1974) "The Measurement of Pessimism: The Hopelessness Scale". *Journal of Consult Clinic Psychol*, 42, 861–865.

Challis, J., and Elliman, D. (1979) *Child Workers Today*. Middx: Quartermaine House Ltd.

Çıraklık ve Meslek Eğitim Kanunu (2001).

Çocuk İşçiliği ile Mücadele: İş Müfettişleri için El kitabı, Çeviren: Metin Çulhaoğlu, Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2004.

Derebaşı, İ. (1996) "Beck Umutsuzluk Ölçeğinin Ege Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Geliştirilmesi", Ege Üniversitesi Psikoloji Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Durak, A. ve Palabıyıkoglu R. (1994) "Beck Umutsuzluk Ölçeğinin Geçerlilik Çalışması". *Kriz Dergisi*, 2(2): 311–319.

Estacio, E and Marks, D. (2005) "Child Labour and the International Labour Organization's Convention 182: A Critical Perspective", *Journal of Health Psychology* 10; 475–284.

Erbay, E. (2008) *Çocuk İşçi Olmak: Çocuk İşçiliğine Retrospektif Bir Bakış*, Ankara, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.

Fişek, G. (1995) "Sanayide Çalışan Çocuklar", *Çalışma Ortamı Dergisi*, Fişek Sağlık Hizmetleri ve Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, Haziran 2006 <http://www.fisek.org.tr/018.php>.

Gökçe, B (1984). *Orta Öğretim Gençliğinin Beklentisi ve Sorunları*. Ankara: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı,

ILO (2008) Child Labour. http://www.ilo.org/global/Themes/child_Labour/long—en/index (Erişim Tarihi: 23.06.2008).

Karataş, K. (1993) "Çocuk İşgücü Sorunu: Nedenleri, Sonuçları ve Çözüm Önerileri", Ankara: *Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, 11(1–2–3).

Ocakçı, A. ve Ayyıldız, T. (2005) "Çalışan Çocuklarda Boyun Eğici Davranışların İncelenmesi", *Çalışma Ortamı Dergisi*, 77.16–18.

Piyal, B. (2000) "Organize Sanayi Siteleğinde Çalışan Çocukların Sorunları, Sağlık

Birimi Örgütlenmesi ve Sosyal Hizmetlerin İşlevleri”, *Kentleşme Sürecinde Sosyal Hizmet Sempozyumu*, 30–140.

Piyal, B. ve Bildik, T. (2000) “Çalışan Çocukların Psiko-Sosyal Sorunlarının Çözümünde Sosyal Hizmetlerin İşlevleri”, *Kentleşme Sürecinde Sosyal Hizmet Sempozyumu*, 118–129.

Seber G. (1991) “Beck Umutsuzluk Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği Üzerine Bir Çalışma”. Eskişehir *Anadolu Üniversitesi Tıp Fakültesi, Psikiyatri Anabilim Dalı*, (Doçentlik Tezi).

Sezer, F. (2003) “Bir İşyerinde Çalışan Gençler ile Okuyan Gençlerin Geleceğe Yönelik Olumsuz Beklenti Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”. *Atatürk Üniversitesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Şişman, Y. (2004) “Sokakta Çalışan Çocukların Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentileri: Sorunlar ve Çözüm Önerilerine Yönelik Eskişehir Örneği”.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1997) *Çocuk İşgücü*. Yayın no: 24

TC. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1999) - *Uluslararası Çalışma Örgütü Türkiye’de Çalışan Çocuklar*,

TC. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı Uluslararası Çalışma Örgütü Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Programı (2005), *Çalışan Çocukların Eğitime Yönlendirilmesi İzmir Projesi Raporu*.

UNICEF. (2008) Evet Deyin, Gözler Bin Yıl Kalkınma Hedeflerinde, Çocuk İşçiliği Azalıyor. <http://www.unicef.org/turkey/pdf/sy21.pdf> (Erişim Tarihi: 23.06.2008).

Zastrow C, K. Kirst- Ashmen (1990) *Understanding of the Human Behavior and the Social Environment*. Second Ed. Chicago: Nelson Publishers.